

GESTICHTE ZIELEN

GESTICHTE ZIELEN

Kroniek van vervlogen tijden

Dick de Mildt

Voor Thomas

Schrijver: Dick de Mildt

Coverontwerp: Dick de Mildt

ISBN: 9789464050103

© Dick de Mildt, EX POST FACTO

Inhoudsopgave

Inleiding.....	7
1 De catechiseermeester.....	11
2 De genade onder het vloekhout des kruisses	14
3 ‘Gedachtenisse om te doen gedenken’	20
4 De vermaningen van Johannes.....	25
5 Van hervormd naar gereformeerd	34
6 Renkum en de gereformeerde revolte	37
7 Henri en de Renkumse kerkkwestie	44
7.1 ‘Onbroederlijk denken en schrijven’	46
7.2 Verhitte gemoederen op pakjesavond	51
8 Herder en leraar: het reilen en zeilen in ‘rustiger’ vaarwater	67
8.1 De disciplinering der kudde	70
8.2 Het ‘iudicium de intimis ecclesiarum’	77
8.3 Het pastorale werk	80
9 Verwikkelingen rond ‘de sleutelmacht Gods’	83
9.1 De schoolstrijd	83
9.2 Henri’s apologie	90
9.3 De bezwaarden ‘ontsteken hun licht’	94
9.4 De zaak escaleert	99
10 Henri’s exodus	115
10.1 Kees in de straten van Askelon.....	117
10.2 Rietje’s entree bij de gereformeerden en Henri’s crisis.....	120
11 Haagse gereformeerden	127
12 Barstjes in het godsvertrouwen.....	132
13 De verlossing van Tertullianus.....	134
Naschrift.....	139

Inleiding

De vroegste beproeving van mijn geweten dank ik aan mijn moeder. Ik zal een jaar of vijf geweest zijn toen zij me opzadelde met een dilemma waar ik vervolgens maandenlang mee bleef worstelen. De aanleiding bestond uit haar terloopse mededeling dat ze 'even naar de slager' zou gaan. Op zichzelf bezien was dat geen mededeling van bloedstollende aard, want boodschappen deed mijn moeder dagelijks en bovendien in winkels die zich op een steenworp afstand van ons huis bevonden. Niettemin bleek haar aankondiging voor mijn jeugdige gereformeerde zieltje plotsklaps een vraagstuk van aanzienlijke proporties op te leveren.

Want, zo bedacht ik me toen zij even later de daad bij het woord had gevoegd, stel nu eens dat een van mijn broers of zussen mij komt vragen waar mama is. Het voor de hand liggende antwoord zou dan uiteraard zijn: 'Die is naar de slager.' Maar wat nu wanneer mijn moeder inmiddels de slager zou hebben verruild voor bakker of groenteboer? In dat geval zou ik met mijn antwoord de waarheid geweld aandoen en daarvoor was ik zeer beducht. Want een leugen was de Here een gruwel en ik was wel zo ongeveer de laatste die Hem die zou willen aandoen. Om aan mijn wurgende dilemma te ontsnappen besloot ik, wanneer de nood aan de man mocht komen, te antwoorden dat ik 'het' niet wist. Dat leek me een alleszins redelijke oplossing, die zich bovendien leende voor allerhande verwante situaties waarin het onderscheid tussen de waarheid en haar tegendeel niet viel vast te stellen. En aangezien ik een consciëntieus knaapje was, bleken mij dat al gauw vrijwel *alle* situaties te zijn.

Dit standaardantwoord op elke aan mij gerichte vraag naar de status quo van iemand of iets dreef broers en zussen al gauw tot wanhoop. Dat resulteerde bij hen in onverhuld geuite twijfels aan mijn verstandelijke vermogens, maar ook mijn ouders begonnen zich over mijn obstinate onwetendheid toch enige zorgen te maken. Nu waren zij in het opvoeden van hun kinderen inmiddels gepokt en gemazeld door hun ervaringen met mijn aanmerkelijk oudere broers en zussen – ik was een 'nakomertje' – en dus gingen ze met mij in alle redelijkheid het gesprek aan over mijn toch wat moeizame omgang met de waarheid. Hoewel dus van gereformeerde huize, waren mijn

ouders geen scherpstijpers in zaken des geloofs en dus hielden zij me voor dat het met de gruwel van de Heer wel los zou lopen omdat nu eenmaal niet iedere onwaarheid stante pede de wrake Gods inriep. De Allerhoogste was naar hun inzicht heel wel in staat om de ene onwaarheid van de andere te onderscheiden en in zwaarte te wegen. En Hij zou het mij dus zeker ook niet euvel duiden wanneer ik in alle oprechtheid zou dwalen in mijn antwoorden over, bijvoorbeeld, de verblijfplaats van mijn boodschappende moeder. Hun uitleg was voor mij een hele geruststelling want in die tijd volgden mijn ouders qua gezag en overtuigingskracht nog onmiddellijk op de Almachtige zelf. En zo geraakte ik na verloop van tijd dus weer van mijn dilemma verlost en werd ik bovendien ingewijd in de betrekkelijkheid van de verhouding tot mijn hemelse Vader.

Deze anecdote uit mijn jeugdijaren mag genoegzaam illustreren dat die verhouding mij allermint onverschillig liet. Integendeel, in mijn kindertijd was de theodicee aan mij welbested en vulde een aanzienlijk deel van mijn geestelijk leven. Naast mijn tot overpeinzing neigende natuur zal daaraan niet vreemd zijn geweest dat ik een dominee als grootvader bezat. Vanaf het midden van de jaren twintig van de vorige eeuw had opa getracht de gereformeerde gemeenschap in het Veluwe dorpje Renkum in de juiste banen te leiden. Dat was hem, met het wisselende succes dat hier nog uitvoerig aan de orde zal komen, tot aan zijn vervroegde emeritaat in 1943 gelukt. Toen ik veertien jaar later geboren werd had opa de professionele Schriftverkundiging dus alweer ruimschoots achter de rug. Niettemin maakte zijn nog immer stralende domineesaura indruk en zette mij er mede toe aan om geloofszaken serieus te nemen. Dat kon op den duur uiteraard niet goed gaan, maar dat is van later zorg. Hier kan ik voorlopig volstaan met de constatering dat ik aanvankelijk met een opgewekte vanzelfsprekendheid deelnam aan een eeuwenoude reformatische familietraditie, die het bestaan van mijn voorouders ruimschoots vorm, inhoud, richting en kleur gaven.

Zoals alle zingevingsstradities heeft ook deze zo zijn discutabele kanten en een aantal daarvan zal in dit boek de revue nog passeren. Over mijn uiteindelijke afscheid van die traditie ben ik dan ook geenszins rouwig. Anderzijds kan het me ook maar moeilijk spijten er deel van te hebben uitgemaakt, al was het maar omdat ik meen er een heilzaam

gevoel voor humor aan te hebben overgehouden. Maar hoewel ik mijzelf dus inmiddels beschouw als een alleszins tevreden apostaat stemt de terugblik op die voorouderlijke reformatorische erfenis van tijd tot tijd toch ook enigszins weemoedig. Het betreft hier immers een inmiddels volledig in rook opgegane wereld die in mijn jeugd jaren nog door hele volksstammen uitermate serieus werd genomen en die, als gezegd, ook mij geruime tijd gesneden koek was. De terugblikkende verwondering over die wereld en haar uiteindelijk verbluffend snelle teloorgang, alsook de omstandigheid dat ik nu eenmaal een beroepsmatig zwak koester voor allerhande verleden omgang met de raadselen van het menselijk bestaan, vormen mijn rechtvaardiging om een flinke duik te nemen in de reformatorische familiehistorie. Bij dezen.

Dick de Mildt, Nijmegen februari 2020

1 De catechiseermeester

Archiefonderzoek leert dat mijn Nijmeegse voorouders zeker niet tot de allervroegste protestantse convertieten behoorden. Nadat hun stad bij de zogeheten reductie van Nijmegen in 1591 definitief binnen reformatorische invloedssferen was gedwongen, duurde het nog zo'n anderhalve eeuw voordat de eerste van hen, Philip genaamd, het katholieke geloof inruilde voor het enige dat kon rekenen op overheidsinstemming. En dat nog niet eens uit eigener overtuiging, maar vanwege de vrouw voor wier charmes hij was bezweken. Als een volleerd dochter van Eva zette Margaritha Emminck haar verloofde simpelweg voor het blok door als huwelijksvoorwaarde te eisen dat haar kinderen protestants zouden worden opgevoed. Philip koos eieren voor zijn geld en zo kon Margaritha op 3 februari 1754 aan de huwelijksambtenaar dicteren: 'kinderen met de gereformeerde moeder.'¹



'kinderen met de gereformeerde Moeder'

¹ Voorzover niet anders vermeld, zijn de biografische gegevens ontleend aan het privé-archief van de familie De Mildt alsmede uit de doop-, trouw- en begraafboeken in het Nijmeegs archief.

Dat was geen moment te vroeg want al na acht maanden verscheen de eerste boreling van het kersverse echtpaar in de gedaante van 'Hendrick'. Zes jaar later volgde 'Reinier' en daarmee was het meteen gedaan met de gezinsuitbreiding, zoals overigens nagenoeg ook met het huwelijk want anderhalf jaar later overleed Philip op 34-jarige leeftijd.

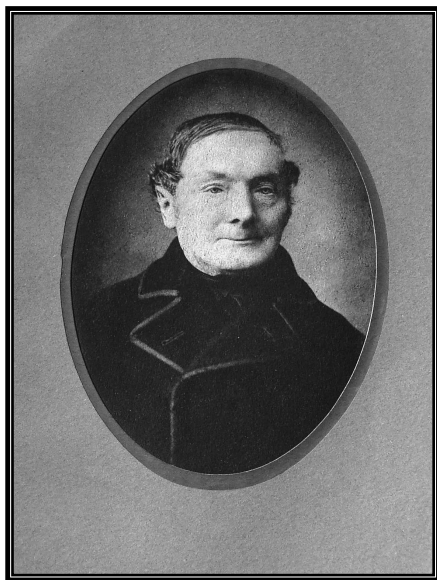
Kennelijk had Margaritha er de protestantse wind flink onder want zij liet haar verscheiden echtgenoot begraven op het kerkhof van de Nederduits Gereformeerde Kerk. En men kan er zeker van zijn dat men Philip beslist niet in die grond zou hebben laten zakken wanneer hij niet vrij zou zijn geacht van paapse smetten. Margaritha's bekeringsdrift lijkt zich bovendien nog verder tot Philips familie te hebben uitgestrekt, want tenminste zijn vader en broer werden in dezelfde aarde te ruste gelegd. En ook ten aanzien van haar kinderen nam moeder Margaritha haar confessionele opvoeding serieus. In 1768 vroeg zij voor haar acht- en veertienjarige zonen bij het Nijmeegs stadsbestuur het burgerrecht aan. Dat prestigieuze recht was uiteraard voorbehouden aan belijders van de enige van overheidswege ondersteunde godsdienst en dus moesten Hendrick en Reinier aantonen die ter harte te nemen, alvorens er de vruchten van te mogen plukken. In hoeverre Hendrick daarin slaagde vertelt het verhaal niet want zijn lotgevallen gaan verder in rook op. Reinier echter beleed in februari 1782 keurig zijn lidmaatschap van de gereformeerde kerk tegenover 'den predikant J. Roldanus'. Deze bedienaar des Woords zou kort daarop zijn Nijmeegse standplaats verruilen voor Leiden, waar hij in zijn preken de ontploffing van het kruitschip van 12 januari 1807 zou aanwenden om de overlevenden te doordringen van de noodzaak tot *tijdige* belijdenis van hun geloof. Niet de eerste de beste dus, maar Reinier wist hem kennelijk van zijn beginselvastheid te overtuigen en won daarmee de begeerde toegang tot de Nijmeegse burgerrechten.

Ook overigens ontpopte hij zich tot een meer dan nominaal aanhanger van de religieuze variant waarmee zijn moeder hem vertrouwd had gemaakt. Want naast zijn 'kommenijswinkel' met grutterswaren in de Nijmeegse Broerstraat, bedreef hij, aldus een aantekening in het begrafenisregister bij de teraardebestelling van zijn negen maanden oude dochttertje, in zijn vrije tijd nog het ambt van 'categoriseermeester'. Enig spuurwerk leert dat het bij deze 'catechiseermeesters' ging om

leken die, vanaf ongeveer het einde van de 17^{de} eeuw, werden ingeschakeld bij het godsdienstonderwijs aan schoolkinderen en zich daarnaast ook wel bemoeiden met de 'oefening der vromen'. Met name vanwege hun eigenzinnige inzet bij dit laatste kwam een aantal van hen in aanvaring met de gevestigde kerkelijke orde en met het wereldlijk gezag dat op die orde toezag. En dat verklaart wellicht waarom zich deze catechiseermeesters en 'oefenaars' van oudsher in een weinig gunstige reputatie mochten verheugen. Doorgaans beschouwde men hen als een soort geestelijke beunhazen die, behept met slechts een marginale kennis van bijbel en theologie, 'een mengelmoes van calvinisme, ketterij en dweepzucht aan de man brachten', aldus een kenner van het veld.² Voorwaar, een weinig flatteus etiket maar gelukkig is er mij geen aanwijzing bekend die erop duidt dat ook Reinier zich aan dergelijke opruiende capriolen bezondigde. Ik mag hem derhalve hier wel het voordeel van de twijfel gunnen en het vertrouwen uitspreken dat hij zich in zijn nevenfunctie als Nijmeegs catechiseermeester keurig hield aan de wijsheid van de boven hem gestelden.

² Jo Spaans, 'Veranderende Vroomheid' in: Joke Spaans (red.), *Een golf van beroering. De omstreden opwekking in de Republiek in het midden van de achttiende eeuw* (Hilversum 2001), 6-7.

2 De genade onder het vloekhout des kruisses



Johannes de Mildt

Datzelfde kan men onmogelijk beweren van zijn zoon, de timmerman Johannes, die er in geloofszaken gedurende zijn lange leven 'vol inging', om het zo maar eens uit te drukken. Zeker ook voor die tijd werd Johannes behoorlijk oud: als derde in de rij van vier kinderen uit het tweede huwelijk van vader Reinier, werd hij geboren in februari 1810 en hij sloot voor het laatst zijn ogen op 20 januari 1893. Zijn nabestaanden noteerden naar aanleiding van zijn verscheiden op de rouwkaart:

Reeds in den jongelingsleeftijd tot helder geloofsbewustzijn gekomen het eigendom van zijnen Heer en Heiland te zijn, heeft hij tot bijna 83-jarigen leeftijd getuigd van de eeuwige trouw zijns Verbonds-Gods. Hij eindigde zijn door genade wel besteed en werkzaam leven, terwijl het spreken tengevolge eener beroerte hem nagenoeg onmogelijk was, met de betuiging, voor de omstanders duidelijk verstaanbaar: 'alles wel'.

Met hetgeen zijn treurende nazaten vermeldden over Johannes' godsvrucht was geen woord teveel gezegd. Want wat zijn vader had gezaaid kwam in hem tot uitbundige wasdom. Daarbij kwam dat